

DR. MÁK FERENC

Lakatos József halála

Óbecse, 2005. január 5.

Este anyámmal beszélgettem Óbecsén. Elmondta, mostanában sokat álmodik édesanyjával és édesapjával – „anyussal és apussal”, ahogy ő mondja. Álmában fájdalmi vannak, olyankor fölfeje hajol anyus és megsimogatja a kezével, szelíden és békésen, s ettől enyhül a fájdalom. – „Anyus és apus soha nem babusgattak bennünket, szeretetük nem gügyögés formájában jelentkezett, hanem simogatásban. Akkor is simogatott, amikor apusért jöttem. Én az egyik ágyon feküdtem, éppen lábadozóban voltam egy súlyos agyhártyagyulladásból. Apus a másik ágyon feküdt – nemrégén hagyta el a gipszteknőt –, éppen hogy gerincsérüléséből felépülőben megtette az első lépéseket. Hamar elfáradt, gyakran feküdt vissza az ágyába. Jöttek a szerb kamasz gyerekek, a Konjović fiúval az élen, kirángatták az ágyból, kiteszkolták a házunk elé az utcára és rettenetesen összeverték, majd ott hagyták a földön. A Marisék hozták be apust, és fektették vissza az ágyába.”

Lakatos, született Pesti Rozália és Lakatos József

Anyám, Mák – született Lakatos – Jolán esti beszélgetésünket így folytatta: „Egy idő óta sejtettük, hogy komoly bajok lesznek. 1944 őszén a magyar hivatalnokok elhagyni készültek Moholt. A bátyám, Józsi szerzett egy detektoros rádiót, amelyet szünet nélkül hallgattunk, így próbáltunk tájékozódni az eseményekről. Lesújtó volt, amikor egy végtelenül izléstelen kabaréműsorban egy selypítő gyerekhang azt énekelte. »Mi naljuk a mitónkat,

ti naljátok a titótókat«! Egyébként is elhagyatottnak éreztük magunkat, ez a gúny, ez a cinizmus azonban fokozta félelmünket. Néhány nappal később Moholt elhagyta a néhány évvel ezelőtt ide telepített hivatalnokok serege, a rendőrség és a katonaság is, mindenki azt rebesgette, hogy jönnek a szerbek, jönnek az oroszok!

Nem sokkal ezt követően jöttek a Konjoviciék, és a ház előtt megverték apust. Néhány nappal később azonban már nem hagyták ennyiben, az utcabeli magyarokkal együtt elvitték őt a Hármaskör épületébe. A Konjovici-gyerek az elkövetkező napokban – mindig sötétedés után – két alkalommal is hazahozta apust, és a jelenlétében pénzt kértek anyámtól. Anyám mindent odaadott a szerb embernek, amit a háznál talált. Második alkalommal apám már nagyon beteg és gyenge volt. A fülünk hallatára mondta anyámnak – Lakatos, született Pesti Rozáliának – hogy »minket az éjszaka kivégeznek«. A következő szavakkal búcsúzott tőlünk gyerekektől: »Ne felejtsetek, nagyon nehéz igazan élni, de megéri!« A Konjovici eltette a pénzt, és elmentek. *Akkor éjszaka, 1944. november 11-én kivégezték őket.*

A Konjoviciék utcabeli szerb család tagjai voltak, amikor 1941-ben bejöttek a magyarok, összeszedték őket, és átdobták Bánátba. Később apám maga hozta vissza őket csónakon, és mint egykori jó szomszédokért, a moholi községhezán garanciát – afféle kezességet – vállalt értük. Csak így költözhetek vissza a házukba, ahol a továbbiakban zavartalanul éltek napjaikat a háború végéig. Mégis ők jöttek akkor éjszaka apámért. Rettenetesen összeverték a ház előtt, akkor hallottam őt életemben először jajveszékelnit. Azokban a napokban közel háromszáz magyar embert szedtek össze a faluból, és zsúfolták össze őket a Hármaskör termeiben. Három nagyobb teremben és a folyosón, elszórt szalmán feküdtek a szerencsétlenek. Biztos, hogy rendszeresen verték őket, mert amikor megengedték, hogy otthoni ételmet adjunk nekik – csak az ablakokig mehettünk – láttuk, hogy iszonyatos állapotban voltak. Nem egy közülük alig élt, látszott, hogy kegyetlen kínokat szenvedtek. November 11-e éjszakáját követő napon a Hármaskör termeit üresen találta anyám, és azok az asszonyok, akik férjüket és hozzátartozóikat keresték. Tudták, hogy bekövetkezett az, amitől rettegetek. Amikor anyus hazajött, rettenetesen sírt, és azt mondta: »Isten bocsássa meg nekem, de tudom, hogy neki így a jobb! Iszonyatosan sokat szenvedett.«

Hosszú hónapok múltán, amikor visszatértünk Csantavérről – ahová az oroszok elől menekültünk – az utcán végigvonuló katonai teherautó platójáról hirdették hangszórókon keresztül, hogy mostantól a magyaroknak nem eshet bántódása. Egyik szomszédunk, a Bodó Feri bácsi felültetett a parasztkocsira és kivitt a Tisza-parti szőlőjünkbe. Útközbe mutatta meg a tömegsírt: »Itt végezték ki őket« – mondta. Nagyon magas, friss földdel befedett, domboszerű kiemelkedés volt. Azóta nem tudok a moholi Tisza-partra menni – folytatta anyám.

Nem voltunk gazdagok, apámnak összesen 5–8 hold földje ha volt, de egy újvidéki ügyvédől közel 200 holdat bérelt Járek határában. Ehhez is egy nagyon jeles esemény fűződik. 1941 áprilisában apus az Irént küldte le Újvidékre az ügyvédhez, hogy vigyen el neki egy nagyobb pénzösszeget, valószínű, hogy a bérleményt, vagy annak éppen esedékes részletét küldte el. Az Irén már Újvidéken volt, amikor Belgrád bombázásának a híre eljutott hozzánk. Azt is hallottuk, hogy óriási a fejetlenség, és hogy a vonatok sem közlekednek. Soha ilyen idegesnek nem láttam apámékat. Apus magát okolta, hogy miért is küldte el az Irént, mi lesz a lányával, hogyan kerül haza? Emlékszem, a nővérem néhány nap múlva mégis valahogyan hazajött.

Nem voltunk tehát gazdagok, de gondunk sem volt. Két cselédünk segített a ház körül a jószágok ellátásában, a Katica és az Ignác. (Ők voltak apám »felesejei«.) Amikor az oroszok elől anyám szülőfalujába, Csantavérre menekültünk, ők is otthagyták a moholi házat, és kiköltöztek a tanyájukra. Amikor megtudták, hogy visszajöttünk, és a házat teljesen kifosztva találtuk, meglátogattak bennünket, és visszahoztak egy tehenet, egy borjút, egy malacot és egy nagyobb takarót. Ezt sikerült kimenekíteni a házból. Most visszaadták. Nem tudtunk mit kezdeni az életben. Ismerőseink, a Galicék meg a Tóbiásék segítettek valami munkához és élelemhez bennünket, immár özvegy anyámat és az öt gyereket. És a bakter, a Túri Pista a feleségével. A Galic-gyerekek vittek bennünket tavasszal kapálni, és földet művelni, így jutottunk ételhez.

A Raušék és a Dančóék voltak az első szerbek, akik először köszöntek nekünk. Úgy voltak vele, a történekeért ők nem voltak felelősek. Idővel azt beszéltek Moholon, hogy a '44-es kivégzéseket a Zamorović ügyvéd irányította és vezényelte le. 1941 áprilisában, amikor a moholi magyarok a templomkertben az emlékműnél üdvözölték a bevonuló magyar katonákat, mindent lefényképezett, 1944-ben azután a képek alapján gyűjtette be az embereket. Ez úgy derült ki, hogy maga Zamorović nagyon zárkózott ember volt, egy szerb takarítónőn kívül – akiben maradéktalanul megbízott – senkit nem engedett a Tisza-parton lévő villaszerű házába. (Nagyon gazdag ember volt, külön asztala volt a központban lévő vendéglő tükrös termében.) Ez a szerb takarítónő egy alkalommal fényképeket talált az íróasztalán, amit alkalmas pillanatban megmutatott egy magyar nőismerősének. Ezek a fényképek a magyar katonák bevonulásakor készültek. De volt ott másféle fénykép is. Azt mondták, hogy láttak olyan felvételt is, amelyen egy, a húsig lenyűzött férfi hát volt látható. Az a férfi, akit megkínóztak, a kivégzés elől valamilyen módon megszökött, eljutott Szegedre, és onnan küldte el a fényképet.

A Zamorović hosszú évekig élt magányosan Moholon. Azt mondják, hogy a halála után holttestét nem vette be a föld. Háromszor is kivetette magából. El kellett vinni valahova Szerbiába, ahol temetése után a sírjára egy hatalmas követ tettek. A föld sem fogadta be a tetemét.”

Nem mertem anyámat kérdésekkel félbe szakítani, hagytam, hadd beszéljen. Amióta tudok a családjunk tragédiájáról – immár harmincöt-negyven éve –, alkalmanként, amikor úgy éreztem, talán eljött a kellő pillanat, a részletekről szerettem volna többet megtudni. Olyan dolgok érdekelték, mint hogy: nagyapámat behívták-e az új szerb hatalom képviselői, vagy kijöttek érte, fogva tartották-e őket, vagy azonnal „eltűntek”? Ismerték-e a részleteket, vagy csak sejtették, hogy mi történt? Anyám soha nem mondott semmit, csak sírt. 2005. január 5-én este, amikor a váratlan és hosszú monológot követően elhallgatott, megkérdeztem tőle: miért csak most mondta el a történetet? Azt válaszolta: „Azért, mert most halt meg a Konjović. Hosszú időn át haldoklott, egyszerűen nem tudott meghalni. Kínjában üvöltött, és ugatott, mint a kutya. A végén kegyelem-inekciót adtak neki, attól azután meghalt.”

A történet folytatása

Mohol, 2008. december 6.

Amikor a fenti történetet azon frissiben papírra vetettem, és megmutattam Lakatos Irénnek, anyám egyetlen élő nővérének, ő hevesen tiltakozott az elmondottak ellen. „Anyád egyáltalán nem jól emlékezik az eseményekre, a Konjović-

gyerekeknek semmi közük nincs a történetekhez!” Szemmel láthatóan ugyancsak felzaklatta maga a tény, hogy anyám elmondta nekem az emlékeit, s hogy nevekkal is hitelesítette a korabeli történetet. Megkérdeztem: ha nem a Konjovícek voltak a gyilkosok, akkor kik ölték meg a nagyapámat? Erre kitérő választ adott, s jött a szokásos indoklás: már nem emlékszem az eseményekre! Hogy valaki nem emlékezik az apja gyilkosaira, ezt nem hittem el – sokkal valószínűbbnek tűnt, hogy továbbra is titokban szeretné tartani a részleteket. Hitelt adtam volna a kifogásainak, ha azt mondja: nem K., hanem B. vagy T., ha más nevet mond, vagy másként írja le az események sorát, de ő csak hallgatott. Annyit azonban megjegyzett: én ott Moholon még mindig köztük élek.

Anyámat 2008. június 4-én csendesen eltemettük, s akkor a trianoni és a családi gyászban arra gondoltam, mégiscsak jó, hogy legalább az ő általa őrzött történetet lejegyeztem. Irén ott volt a temetésen, legfiatalabb húga sírja mellett állt, és én tudtam, hogy immár ő a fájdalmas titok egyedüli őrzője. Azután ismét elmúlt néhány hónap, és Mindenszentek tájékán üzent, örülne, ha megkeresném, szívesen beszélgetne velem. Ilyen lakonikus volt az invitálás, és én titokban abban bíztam, hogy találkozásunkkor talán Lakatos József halálának körülményeiről is szót ejt majd, talán pontosítani fogja a korábban rögzített történet részleteit. Nem csalódtam, így történt.

Fagyos decemberi délelőttön, a moholi ház fűtetlen szobájában ültünk, s a kezdeti, udvarias kérdéseket követően nagynéném mondandója lassan a múlt felé fordult. Beszélt a gyerekkoráról, a házasságáról, a gyerekei mai, kilátástalan sorsáról, beszélt a régi adventekről és karácsonyokról, a hajnali misékről – mindarról, ami lelkét ma is ünneplőbe öltözteti, mert a 82 éves asszony számára lassan már csak az emlékezés maradt. Olykor a régi Mohol egy-egy története is eszébe jutott, ilyenkor derűsen villant a szeme, de azonnyomban elkanyarodott az általa megidézett témától. Viaskodott magában: beszéljen-e a múltról, szóljon-e a régi történetekről. Tudta, ha a beszélgetés ilyen fordulatot vesz, nem térhet ki az igazi történet részletezése elől, hiszen a Lakatos család 1944-et túlélő tagjai számára a történet mindig és mindenkor csak egyetlen egy eseményről szólt, azokról a tragikus napokról, amikor Lakatos Józsefet, az öt gyerekes családapát szerb martalócok kegyetlen módom meggyilkolták. A tragédia árnyéka a hat túlélő (az özvegy és az öt gyerek) életére örökre ráborult; sejtjeikbe, a génjeikbe ivódott a félelem, a rettegés, és – mint később kiderült –, a bűntudat.

Hosszan érlelődött bennem a szándék, mire megkérdeztem: ő hogyan emlékezik vissza édesapja halálára? Ekkor felállt, kihúzta a szekrényfiókot és a zsebkendőket és terítők alól kivette azt a három oldalas szöveget, amely anyám beszámolóját tartalmazta. Feltette a szemüvegét, és szó nélkül végigolvasta. A hosszú csendet ő törte meg: nem a Konjovícek voltak. És innen folytatta a történetet.

„Apám, Lakatos József népszerű és közkedvelt ember volt a faluban. Aranykalászos gazdaként otthonosan mozgott a paraszti világban. Moholon csak néhány lánccs földet művelt, ami nem biztosított megélhetést a kilenc tagú családnak, hiszen akkoriban a Jónás nagyszülők is velük éltek, ezért néhány szerb emberrel együtt kibérelték az obornyacsai piacot. Ez azt jelentette, piaci napokon ők felügyelték a rendet, ők szedték be a helypénzt, ők bonyolították a hivatalos ügyeket, és piac múltán ők takarították fel a placcot. Ebből jelentős összeg folyt be, amin tisztességesen megosztottak. Emellett egy moholi szerb embernek a szabályai határában lévő 20–30 lánccs földjét árendált, s a

bérlemény kifizetése után jutott annyi a konyhára, hogy abból tisztességesen éltek. Lakatos József minden hivatalos ügyét maga intézte, a kérvényeket, a beadványokat és a szerződésekét maga fogalmazta meg. Gyakran megtette ezt az ismerősei nevében is.

Így adódhatott, hogy a háború idején alakja Moholon meghatározóvá vált; sok egyéb teendői mellett a Bánátba kitelepített szerb ismerősei ügyének a rendezését is magára vállalta. A magyar hatóság ugyanis a helyi szerbek túlnyomó többségét „veszélyes elemnek” nyilvánította, és átdobta őket a Tisza túlsó partjára, a német protektorátus területére. Apám, aki egész életét velük élte le, tudta, hogy többségük ártatlan, ezért az ő kezességvállalása mellett jónéhány családot visszatelepítettek Moholra, a régi otthonukba. Így tudott Bánátból visszajönni Matić Vujo boltos is, és jöttek vissza a Konjovićék is.

Amikor a család hírét vette az orosz csapatok közeledésének – úgy ahogyan azt anyám is elmesélte –, valamennyien felkerekedtek, és a Pesti család ősi otthonba, Csantavérre mentek. Távollétükben a bosztányosuk, Jakšić Ignác és felesége Katica néni a néhány megmaradt jószágot és az ágynemű egy részét magukhoz vették, kivitték a tanyára, megőrizték, és amikor a család két hét múltán, a front átvonulását követően hazatért, mindet maradéktalanul visszaszolgáltattak. A két idős ember emlékét a család mindvégig szeretettel őrizte meg.

Amikor 1944 októberében a magyar közigazgatás megszűnt, és a helyi szerbek átvették a falu vezetését, három ember állt a település élére. Amorović, Karakaš és Telečki Boro azokban a napokban vezető szerepet játszottak az események menetében. Ők hárman Moholon élet-halál urai voltak, a hatszáz magyar ember halála az ő lelkiüket terheli.

Azon a bizonyos éjszakán valóban valakik bekopogtak hozzánk és kihívták apámat a ház elé, ahol kegyetlenül megverték. Pénzt követeltek tőle, s anyánk minden otthoni pénzünket odaadta nekik. Amikor apánk bevonszolta magát, mi lányok segítettük őt ágyba. Sem akkor, sem később nem mondta meg nekünk, hogy kik verték meg. Másnap, úgy betegen, titokban a testvéréhez Lakatos Francihoz ment, abban bízott, hogy ott meghúzhatja magát, amíg a szerb őrzőngés véget nem ér. Mi már akkor hallottuk, hogy a szerbek begyűjtik a magyar embereket. Egy este a házunkban újra keresték őt, ekkor már fegyveresek jöttek érte. Többen voltak, anyámmal szerbül szóltak – mi lányok, akkor sem láttuk őket. Én azonban másnap elmondtam apámnak, hogy mi történt, hogy fegyveresek keresték őt, s hogy mi ettől nagyon megijedtünk. Azt felelte: „Elmegyek, és tisztázom magamat. Semmit nem vétettem ellenük, nincs miért fegyverrel keresniük.” Így is lett, másnap bement a községházára, ahonnan többé nem engedték el.

Néhány napra rá megtudtuk, hogy őt is a Hármaskő Iskola épületében tartották fogva. Ekkor anyánk ételt csomagolt neki, amit anyáddal, Jolival együtt vittünk a fogva tartottaknak. Rettenetes látvány fogadott bennünket. Az iskola két-három termébe 500–600 embert zsúfoltak össze. Borzasztó volt látni az összevert, meggyötört, megkínzott embereket. Összetépett ruháik véresek voltak, többségük már lábra sem tudott állni, ott feküdtek sorban a rothadó szalmán. Apánkat is kegyetlenül összeverték. Majdnem két hétig hordtuk naponta az ebédet, mígnem november 11-én a fegyveres őrök közölték velünk: ők már nincsenek itt! Ennyit mondtak csak: nincsenek itt!

Azon az éjszakán, vagy azokban a napokban Moholon 500–600 ártatlan magyar embert vertek agyon. Szemtanuk mesélték el, hogy kivitték őket a Tisza parton lévő nagyfához, és ott végeztek velük. Volt, akit a Tiszába lőttek, a többségüket egyszerűen agyonverték. Ketten azonban túléltek a vérengzést. Hambalkó József és társa (akinek a nevére nem emlékezek) – kettejükét dróttal kötözték össze – életben maradtak, csendben kiűsztak a partra, és még akkor éjjel elvándoroltak a közelben lévő Bális Pista bácsi tanyájára, ahol két hétig rejtőzködtek. Hambalkó később Szegedre menekült, és valamikor a nyolcvanas években halt meg. Akik beszéltek vele, elmondták: a hátán látszott a forradás. Amikor a Hármaskörben kínozták, szabályosan szíjat hasítottak a hátából. Sajnálom, hogy túlélőként nem írta meg az emlékeit. Én legalábbis, nem tudok róla. Pedig ő hitelesen beszámolhatott volna a történetekről.

Miért kellett Moholon hatszáz magyar embert meggyilkolni? Miért került sor erre a kegyetlen megtorlásra? A magyar katonaság 1941 és 1944 között összesen három szerbet ölt meg a faluban. Közülük kettő idegen ember volt, amolyan csavargók, akik a Gubi-gödör (Kubik-gödör – M. F.) melletti vágóhíd fészkerében rejtőzködtek el, ahonnan rálőttek a járőröző magyar katonákra. Ők viszonzták a tüzet, és a két embert lelőtték. Nem sokkal ezután volt egy harmadik áldozat is, aki hasonló tűzharcban vesztette életét. Tudtommal rajtuk kívül senkinek nem esett bántódása. Voltak ugyan igazoltatások, voltak különböző vizsgálatok, és voltak kitlepítések, de gyilkosságokra, kivégzésekre nem került sor.

Plébánosunkat, Varga Lajos atyát kegyetlenül megkínozták, rettenetesen összeverték, a körmeit is letépték, majd elvezették az édesanyja elé, hogy megmutassák neki, mivé lett a fia, a szent ember! Nemcsak a foglyokat gyötörték, megfélemlítették az egész falu magyarságát. Szinte nem volt család, ahonnan ne vittek volna el férfi embert, apát, fiút, férjet vagy testvért. Kivégezték mindenkit, aki a magyarok idején hivatalt viselt, megölték a jegyzőt, és megölték Kolonics Jenőt, az akkori anyakönyvezőt is.

Engem 1944. november 11-e óta szakadatlanul gyötör a lelkiismeret: miért szóltam akkor a testvérénél meghúzódnak apámnak, hogy fegyveresek keresték őt. Úgy érzem, azzal, hogy beszámoltam a történetekről, szerepem volt abban, hogy önként ment be a városházára. Ha hallgatok, ha ő a Francinál marad, talán túlélte volna a vérengzést. Egy életen át nyomta az önvád a lelkemet. Persze, akkoriban szinte minden magyar emberre vadásztak a faluban. Van egy gyanúm, amit most mondok el először. A magyarok bejövetele után apám, Lakatos József egyetlen egy szerb emberért nem vállalt kezességet, s ez a boszttányosunknak, Jakšić Ignácnak, az ugyancsak Ignác nevezetű fia volt. Őráta tudott az apám valamit, ami miatt azt mondta, hogy nem! Tudhatott, hiszen a családdal éveken át kapcsolatban álltunk. Az az érzésem, hogy az ifjabbik Ignácnak köze volt apám halálához. Akkoriban egyetlen bosszúszomjas szerb ember szándéka elegendő volt a gyilkolásra, nem számított, hogy lényegesen több volt azoknak a száma, akiken a magyarok ideje alatt segített. Ez persze az én fájdalmonon mitsem változtat.

Aztán úgy adódott, hogy a lányom a Telečki Boro fiához ment feleségül. Az esküvő előtt figyelmeztettem: vigyázz, olyan családba kerülsz, amelyik sokat ártott nekünk! Ám ez semmit sem használt. Sőt, a lányom valószínűleg elmondta ezt a férjének, mert én attól kezdve a Telečki család leggyűlöltebb ellensége lettem. Nyíltan ezt soha nem közölték velem, a végleges szakításra akkor került sor, amikor az unokám egyszer

elárulta, hogy karácsonykor elmentünk a templomba megnézni a betlehemes jászolt. Az azonban már csak ürügy volt. A nászasszony, aki magyar volt, nem sokkal ezt megelőzően kijelentette: szégyellem, hogy magyarnak születtem! Ettől kezdve én is kerültem őket.”

Ez volt a történet, amit Lakatos Irén 82 éves nagynéném Moholon, 2008. december 6-án, Mikulás napján az apja, Lakatos József halálának körülményeiről elmondott. És most két vélt igazság van előttem: az anyámé, és a nagynénémé. Ki mondott igazat, kinek az igazsága áll közelebb a valósághoz? Úgy tűnik, ez a szembenállás a Lakatos család tragédiájának egy fontos eleme. Hiszen másként mesélte el a történetet az, aki kiszakadt az otthoni közegből, és másként az, akit még a családi kötődések is közel sodortak a moholi gyilkosokhoz. Ki emlékezik jól a történetre? Elképzelhető, hogy a Lakatos család tagjai maguk között soha nem beszéltek az átélt borzalmakról? Elképzelhető, hogy hatan hatféleképpen őrizték a maguk igazságát? Azt, hogy a fékevesztett szerb terror százával, ezrével gyilkolta az ártatlanokat – a vagyonért, a javakért, hitvány haszonszerzési vágyból. Egyéb okuk nem volt a gyilkolásra.

Budapest, 2008. december 10.

(beérkezett 2011. március 14-én)